

RAŠYTOJA, KURI SUNKIAI VAIKŠČIOJO...

Daugiau nei prieš tris dešimtmečius, 1972 m. rugpjūčio 2–ąją, Ieva Simonaitytė, tuomet jau žymi lietuvių literatūros rašytoja, laiške jos kūryba itin besidomėjusiam žurnalistui Vytautui Kalteniui rašė: „Kaip rašytojas tu pasiektum labai daug. Bet atmink Ničės žodžius: „Kas kartą norės nuskambėti, tas ilgai turi savy tylėti. Kas sykį norės sužaibuoti, tas turi pirma debesim būti“. Neimk į galvą mano nuomonę, gali būti ir kitaip. [...] Skauda ranka. Labanakt!“¹ Šią kolegišką (ir kartu labai šiltą, motinišką) rašytojos repliką jaunam, savo kūrybinį kelią tik pradėjusiam literatui, šiandien – minint jubiliejinę I. Simonaitytės 110–ies metų sukaktį – galima perskaityti ir kaip nuorodą į bendresnę asmens individualumo, jo savitumo ir beveik visada problemiško viešumo temą. Laisvai pasirinktame ar aplinkybių nulemtame žmogaus atskirume, jo egzistencinėj tyloj (ilgame buvime savy) sutelkta individuali patirtis, ypač jei ji kūrybinga, iš tiesų gali tapti asmens tapatybės šerdimi, savitos jo kalbos pradžia, atskiru ir įdomiu balsu. Tačiau paprastai taip atsitinka tik tuomet, kai pateisinamos kelios kultūrinės komunikacijos sąlygos. Pirmiausia, tyloje savo patirties debesį tvenkęs žmogus turi prabilti – imti viešai kalbėti apie tai, ką jis patiria ar patyrė kaip labai atskirą ir specifišką, neabejodamas, jog tokia kalba bus visuotinai reikšminga. Toks pasiryžimas naikina abejonę dėl patirties, įgytos, kaip dabar madinga sakyti, nuošalės zonoje, svarbos, formuoja jos universaliąsias reikšmes, plečiančias individualaus patyrimo ribas. Tuomet kultūros viešumoje (nes kam gi daugiau ta atskira ir nuošali žmogaus patirtis begali rūpėti?) iš tiesų sužaibuoja, atsiveria lig tol nežinoti, atrode nereikšmingi, menkaverčiai žmogiškosios patirties klodai. Jei jie įtinami, pagavūs, keliantys daugeliui svarbius klausimus, aiškinantys bendros (tik nutylėtos, slaptos) patirties situacijas – nulyja nebūtinai gausus, bet visad gyvybingas kultūrinės refleksijos lietus. Daugėja supratimo. Nušvinta.

Tačiau taip atsitinka ne visada. Regis, pakaktų ir viešosios asmens patirties ekspozė ir dėmesio jai, bet esmingi dalykai taip ir lieka pasislėpę, nutolę: neaiškinami, todėl – svetimi. Refleksyvosios sociologijos tyrinėtojas Pierre'as Bourdieu tai vadina komunikacijos įtrūkiu arba kalbėjimo veikmės pažeidimu. Mat, pasak sociologo, kalbos galią apibrėžia tam tikras santykis, sukuriantis įsitikinimą žodžių ir tuos žodžius kuriančio asmens teisėtumu ir veikiančiam tik tiek, kiek tie, kurie girdi žodžius, pripažįsta juos sakantįjį². Šitaip R Bourdieu yra mąstęs apie ilokucinius kalbos aktus, kai klausantieji tiesiogiai ne tik girdi, bet ir mato kalbantįjį: jo figūra, viešoji elgsena sąlygoja pasitikėjimą (arba ne) tuo, kas yra sakoma. Tačiau ilokuciniiais kalbos aktais gali būti grindžiama ir bendroji kultūrinės komunikacijos apykaita, ypač tuo atveju, kai į kultūros sąmonės lauką patenka naujos, jame dar necirkuliuojančios reikšmės, žyminčios plačiau nereflektuotus žmogaus patirties aspektus. Štai tuomet ir tampa svarbi ne tik preciziškai aiški kalbančiojo retorika, bet ir skaidri jo viešoji laikysena, skatinanti patikėti, jog tai, apie ką kalbama, – svarbu, bendra. Priešingu atveju, pažeidžiami, uždaromi bendrojo supratimo kanalai – nežinomos asmens patirties diskursai taip ir nepatenka į bendrosios kultūrinės sąmonės lauką, lieka paradoksaliame jo užribyje.

Ieva Simonaitytė, viena žymiausių XX a. vidurio lietuvių literatūros rašytojų bei kultūros figūrų, kaip tik ir yra tas paradoksalus kultūrinės komunikacijos atvejis. Į lietuvių literatūrą ji įsiveržė iš tiesų tarsi žaibas, nutvieskęs lig tol nežinotus (arba per mažai žinotus) Mažosios Lietuvos žmonių gyvenimus. Ir neliko nepastebėta. Vytautas Kubilius, sąžiningasis rašytojos biografas, savo monografijoje teigė: „I. Simonaitytė kūrė uždara vieno regiono pasaulį: žmonės čia gimsta ir miršta, myli ir kenčia, sprendžia

¹ Simonaitytė I. *Raštai*. – T. VII: Publicistika. Laiškai / Parengė ir paaiškinimus parašė R. Brogienė. – Vilnius: Vaga, 2003. – P. 584.

² Bourdieu P., Wacquant, Loic J. D. *Įvadas į refleksyviąją sociologiją*. – Vilnius: Baltos lankos, 2003. – P. 181–202.

universalius žmogaus būties klausimus, neperžengdami šio regiono sienų"¹. Įvairiabriaunė, nevienasluoksnė, dažniausiai prieštaringa ir aštri žmogaus (dažnai visai šalia esančio) gyvenimo faktūra buvo pagrindinė I. Simonaitytės kūrinų „medžiaga“, leidusi jai vaizdžiai kalbėti apie tai, ką vadintume uždaros, itin sutelktos erdvės savitumu (pavyzdžiui, apie lietuvininkų kasdieninio gyvenimo koloritą) ir tuo pat metu svarstyti universalias žmogiškosios egzistencijos problemas. Rašytoja nuolat kalbėjo apie kitokią – įžeistą ir sužeistą, nepastebėtą, pažemintą, savęs nesuprantančią – žmogaus egzistenciją, vis svarstydamą, ar ji turi kokią prasmę? Skvarbiai žiūrėdama į neįprastus žmonių gyvenimus, jausdama jų vertę, ji ir savo gyvenimą pavertė įdomiu literatūros tekstu, kuris šiandien, skaitant I. Simonaitytės kūrybos visumą, atrodo lyg provokuojantis kultūros testas.

Į literatūrą atėjusi kaip originaliai XX a. lietuvių literatūroje skambantis Mažosios Lietuvos balsas, I. Simonaitytė niekad neslėpė ir kito savo patirties savitumo – fizinės negalios, skaudžiai jaustos betėvystės. Iš vaikystės buvusi luoša, dėl kaulų džiovos visą gyvenimą sunkiai vaikščiojo, todėl didžiąją dalį savo kūrinių („Vilių Karalių“, „Pikčiurnienę“, autobiografinę trilogiją) parašė nesikeldama iš ligonės lovos, retai išeidama iš namų. Laiške pirmajai savo biografei Ramonai Dambrauskaitei-Brogienei, kuri lig šiol yra viena subtiliausių rašytojos gyvenimo ir kūrybos tyrinėtojų (parengė visus septynis I. Simonaitytės „Raštų“ tomus), I. Simonaitytė apie kūrybinio kelio pradžią rašė: „Jeigu prisiminsiu save, tai jūs nieko iš to neturėsite: aš visą savo mokyklinį laiką gulėjau lovoje, sirgau ir visą savo amžių buvau ir esu nesveika. Patarėjų jokių neturėjau. Bet ir neatėjo mintis klausti, kaip rašyti. O rašyti pradėjau 12 metų būdama, lovoje gulėdama arba ant ramentų vaikščiodama, nieko iš pasaulio nemačiusi. Tai matote iš ko ir kaip pasidaro rašytojas“².

Labai anksti dėl fizinio nemobilumo susiaurėjusioj (bet kartu ir intensyviai priartėjusioj, išdidinusioj svarbiausius žmogaus egzistencijos dalykus) erdvėj susiformavęs ir spontaniškai prasiveržęs rašytojos talentas kėlė nuostabą tiek literatūros kritikams ir tyrinėtojams, tiek ir arti I. Simonaitytės kasdienybės buvusiems. Vincas Mykolaitis-Putinas, pasirodžius pirmajai Simonaitytės autobiografinės trilogijos daliai „...O buvo taip“ savo dienoraštyje įrašė: „Pavydžiu jai [I. Simonaitytei] darbingumo ir geros nuotaikos. Šitai luošai invalidei, paliegėlei, tiek gyvenime kentėjusiai. O kas iš manęs „sveiko“?!“; „Nuostabus jos gyvenimas, nuostabi karjera. Kiek ta moteris iškentėjo skurdo, ligų ir visokiausių nepalaimų! Įspūdingos jos autobiografinės knygos. Ir tokių aukštumų pasiekė atsitiesusi mūsų literatūroje!“³ V. Kubilius savo monografijoje, aptardamas „Aukštųjų Šimonių likimo“ kūrimo aplinkybes, taip pat neslėpė nuostabos ir pabrėžė fizinės negalios nuolat komplikuojamą romano rašymo procesą: „Pastovūs skausmai, ligonio savijauta, kartais vos bepraeina. Sunku berašyti sakinį, kai sopulys krebžda kauluose ir pašoksta temperatūra. Bepراسمیška kurti ilgą romaną, kai gydytojai žada vos porą gyvenimo metų. Bet kūrybos instinktas nepaiso proto išvedžiojimų. Jis stipresnis už skausmą, alinančią ligą, neveltį. Jis įsiveržia į vargingą luošos moters gyvenimą kaip triumfuojanti galybė“⁴. I. Simonaitytei išties nestigo kolegų ir bičiulių palaikymo. „Ne vienas mes norėtumėm taip tauriai ir šviesiai pragyventi gyvenimą, kaip gyveno ir gyvena Ieva Simonaitytė“⁵, – 1967 m., jau išėjęs trims trilogijos knygoms, rašė Raimondas Kašauskas. Fotografė Ona Pajedaitė, su rašytoja bendravusi paskutinį jos gyvenimo dešimtmetį, savo atsiminimuose buvo dar atviresnė: „Be tėvo augusi, be namų... šluba, vieniša, šimto ligų kamuota. Matyt, galinga dvasia ar kipšas koks tūnojo ten viduje, kad nepalūžo ir brovėsi per visas užtvaras. Nei bėdos, nei ligos neįveikė. Pasičiupo už ragų tą gyvenimą,

¹ Kubilius V. Ievos Simonaitytės kūryba. – Vilnius: Vaga, 1987. – P. 31.

² Simonaitytė I. Raštai. – T. VII: Publicistika. Laiškai. – R 460.

³ Ten pat. – P. 315.

⁴ Kubilius V. Ievos Simonaitytės kūryba. – P. 91–92.

⁵ Kašauskas R. Tokia tvirta ir žemiška // Literatūra ir menas. –1967. –Sausio 28, cit iš: Kubilius V. Ievos Simonaitytės kūryba. – P. 247.

įsikinkė – tempk, bjaurybe!.. Ir šis tempė. Liaudies rašytoja. Tiek knygų! Sodyba kokia! Bent stiprybė moters!”¹ Ir vis dėlto, skaitant I. Simonaitytės gyvenimo ir kūrybos įvertinimus, kyla klausimas, ar iš tiesų tuometinė kultūrinė aplinka, XX a. vidurio ir antros pusės literatūros kūrėjų bendruomenė suprato, ką reiškia būti neįgalus kūno rašytoja, kurti ir gyventi uždaroje bei suspaustoje aplinkoje, nepatiriant aktyvesnės kūno kinestetikos, paprastai žadinančios ir palaikančios asmens kūrybinės galias.

Vartant autobiografinės trilogijos knygas („...O buvo taip“, „Ne ta pastogė“, „Nebaigta knyga“), R. Brogienės itin kruopščiai parengtus rašytojos laiškus, išleistus VII „Raštų“ tome (2008), neblėsta įspūdis, jog I. Simonaitytė sąmoningai eksponavo savo kaip neįgalus kūno moters ir neįgalus kūno rašytojos tapatybę ir taip nuolat tikrino kultūros ribas – ne vien literatūroje, bet ir kasdieninėse gyvenimo situacijose. Ir kaip .tik pastarosiose ne visada būdavo adekvačiai suprasta. Regis, kultūros atmintyje išlikęs aštrus ir komplikuotas rašytojos charakterio vaizdinys („Aš Simonaitytė ir man viskas tur būt!“) dažnai rėmėsi į paprastus, kasdieninius jos neįgalus kūno fizinius poreikius. Tai puikiai iliustruoja kad ir 1948 m. balandžio 13 d. rašytas I. Simonaitytės laiškas tuometiniam Rašytojų Sąjungos sekretoriui Romui Šarmaičiui: „Jau pradėjau romaną apie šiuos laikus <...>. Ne tik pradėjau jau, bandau. Bet man reikia įspūdžių, man reikia susitikti su žmonėmis. Juk kiekvienas rašytojas žino, ko reikia, norint ką nors priimtino parašyti. O aš dabar jau daugiau kaip metai kaip buvau, galima beveik sakyti, prie lovos prirakinta. Taip ir pasidarė mano horizontas per daug siauras, gyvenimui taip sparčiai bežengiant pirmyn. Dabar atrodo, kad sveikata gerėja, tai ir noriu rimtai pradėti darbą, gal ir kur pasivažinėti. Į Klaipėdos kraštą tikrai noriu važiuoti“². Iš Rašytojų sąjungos prašydama mašinos, geriau „Volgos“ ar „Pobedos“, nes „Moskvičius“ man toks mažas, kad niekaip negaliu įlipti ir ištiesti savo skaudančią koją, ir dar blogiau, stačiai kančia, man iš jo išlipti“³, pinigų vaistams ir naujai rašomajai mašinėlei, I. Simonaitytė, viena vertus, iš tiesų naudojosi „nusipelnusios rašytojos“ statusu, kita vertus, savo labai buitiskų reikmių nuorodomis tiesiogiai bylojo apie uždaroje erdvėje gyvenančio žmogaus kūrybinės galimybes ir jų realizacijos specifiką. Naujos patirties, gyvų įspūdžių ilgesys, plečiantis ne tik fizines, bet ir mentales individualios erdvės ribas, vertė rašytoją nuolat peržengti savo fizines ir socialines galimybes. Tai matyti I. Simonaitytės korespondencijoje, įvairiose kalbose. Tačiau bene įspūdingiausiai šis nuolatinis fizinių ir psichologinių ribų perženginėjimo procesas atsiveria autobiografinėje trilogijoje, kurioje dokumentika ir patirtis, interpretuojama kūrybinės sąmonės, pasirodo kaip įdomi uždaroje aplinkoje brendusios neįgalus kūno moters ir rašytojos savivoka, žyminti kūrybinių impulsų genezę ir viešosios elgsenos logiką.

Bandant suprasti, kaip, iš kokių jutiminių ir psichologinių impulsų formavosi I. Simonaitytės kaip neįgalus kūno moters ir rašytojos tapatybė, kurios ji niekad neslėpė, bet atvirksčiai – visados pabrėždavo, varta atidžiau žvilgtelėti į jos autobiografijos pradžią simbolišku pavadinimu „Atradimas“. Pradedama refleksyviu asmens sąmonės blyksniu, nušviečiančiu kasdienines (rutiniškas) kultūros, kurioje bręsta individas, formas. Autobiografinio romano pradžioje pagrindinė herojė Evė iš miego pabunda kaip neveiksnius *infanto*, kuriam tenka įžengti į iš anksto nustatytą tvarką: „Jinai [čia ir toliau kursyv. aut.] pabudo iš gilaus gilaus miego. Pabudo staigiai, tarsi kas, už rankytės paėmęs, ją būtų stipriai papurtęs“⁴. Kultūrinės psichologijos požiūriu reikšminga yra tai, jog romane neįgalus kūno moters tapatybės istoriją autorė pradeda pasakoti nuo „staigaus pabudimo“, kaip sąmonės lūžio momento: „Bet šį kartą jinai pabudo iš vidurnakčio miego su kažkokia mintim, tarsi gyvu sapnu...“ (p. 7). Pastarasis momentas I. Simonaitytės autobiografinę trilogiją susieja su bendrąja

¹ Pajedaitė O. *Ji buvo Simonaitytė*. – Vilnius: Regnum, 1997. – P. 10.

² Simonaitytė I. *Raštai*. – T. VTI: Publicistika. Laiškai. – P. 416.

³ Ten pat. – P. 469.

⁴ Simonaitytė I. *...O buvo taip; Ne ta pastogė*. – *Raštai*, – T. IV – Vilnius: Vaga, 1989. – P. 7. Toliau puslapiai nurodomi po citatų.

kultūrinio sąmoningumo kaitos paradigma, kuriai priklauso ir žymiausi feministinės minties veikalai, tuo metu (ar vėliau) pasirodę Vakarų Europoje. Feminizmo teoretikė prancūzė Hélène Cixous (Elen Siksu) savo esė „Išėjimai“ (1975), rašytoje penkiolika metų vėliau nei I. Simonaitytės „...O buvo taip“, taip pat kalba apie moteris, kurios „lyg gražuolės miega laukdamos, kol atėję princai jas pažadins. Savo lovose, savo stiklo karstuose, savo vaikystės giriose kaip mirusios. [...] Dauguma pažadintųjų moterų vėliau prisimena miegojusios, buvusios užmigdytos. [...] Jos atsikelia – baigiasi sapnas – tęsinys jau priklauso sociokultūrinei sričiai...“¹ Įdomu, jog I. Simonaitytė, beje, ne vienąsyk atvirai deklaravusi savo simpatijas feministinėms nuostatom, autobiografinio kūrinio pradžios akcentu moters tapatybę ima plėtoti nuo skaudančio kūno motyvo. H. Cixous miegančias moteris pažadina vyras, I. Simonaitytė Ėvės suvokimą, „kad esanti“, lygina su fizinio skausmo pojūčiu. Su skausmu susipynęs kūno jutimas aktualizuoja ir mažos mergaitės egzistencinę savivoką: „Ką gijimu pajuto, kad esanti. Tai buvo taip keista, tarsi skaudėtų. Bet neskaudėjo, ne, tiktai... kaip kitaip pasakysi!“ (p. 7). Tai visai I. Simonaitytės kūrybai būdinga retorika: subjektyviam kūno jutimui įvardyti dažnai pritrūksta žodžių – „kaip kitaip pasakysi“. Tačiau šiuo „tarsi skausmo“ akcentu, individualizuojančiu kūną ir aktyvinančiu mergaitės sąmonę, I. Simonaitytės tekste ir pradedama neveiksnaus objekto tapimo veikiančiuoju subjektu istorija, kuri vėliau taps daugiasluoksniu ir įvairiaplaniu pasakojimu.

Autobiografinės knygos pradžios epizode iš miego pabudusi Ėvė patiria nuostabą – maksimaliai intensyvaus santykio su aplinka būseną: Jinai atsisėdo lovoje ir, apsižvalgiusi po kambarį, labai nustebė. Viskas atrodė taip nauja, taip niekada nematyta, taip gyva ir viskas kažkaip kitaip. O juk kasdien buvo mačiusi vieną ir tą patį vaizdą, vieną ir tą patį kambarį“ (p. 7). Psichologai tokią būseną aiškina kaip žmogaus pasaulėvaizdžio formavimosi pradžią. Alfredo Adlerio teigimu, vaiko tarsi pirmą kartą pamatomi jau regėti vaizdiniai intensyviausiai formuoja jo vizualųjį pasaulėvaizdį, kurio neprilygstamos reikšmės yra ilgalaikės ir nekintamos². Į aplinkos vaizdinius, kaip į tam tikrus sąmonės dirgiklius, paprastai reaguojama jutimo organais, užmezgančiais neišardomus ryšius su išoriniu pasauliu“. Iš šių pėdsakų formuojasi vaizdinių ir prisiminimų pasaulis³. Galvojant apie tai, kokiais vaizdiniais romane I. Simonaitytė skaitytoją įvesdina į savo „prisiminimų pasaulį“, atrodo reikšminga, jog Ėvė iš daugumos kambaryje esančių daiktų (stalo, lango ir kt.) pirmiausia išskiria lovas („ir tas lovas ji visas pažįsta, o tačiau atrodo, kad dabar pirmą kartą jas mato“, p. 8) kaip labiausiai su savo, neįgalaus kūno moters patirtimi susijusį vaizdinį.

Kaip žinoma, lovos semantika feministinėje literatūros kritikoje yra itin svarbi. H. Cixous savo esė „Išėjimai“ ją aptaria kaip vieną iš pagrindinių moters kelionės svarbiausiomis gyvenimo patirtimis simbolių: „Bridebed, childbed, bed of death: vestuvių lova, gimdyvės lova, mirties patalas – tai moters kelionė, tokiu būdu ji patenka (iš lovos į lovą) į Joyce'o (Džoiso) „Ulisą“. [...] Ji klajoja, tačiau gulėdama. [...] Tai moters kaip kūno kelionė“⁴. Lova – vienas iš intymiosios moters patirties archetipų – yra I. Simonaitytės Ėvikės santykio su aplinkine erdve centras. Šaltą žiemos naktį būtent lovoje Ėvė įsižiūri į šalia jos esančius skirtingus gyvenimo modelius, kurie plėtojasi nuo vaisingo moters gyvenimo ciklo ritmikos (prie pat stubos angos, „kuriai priešais sienoje kabo laikrodys“, Ėvė mato gulint dėdę ir tetą,

¹ Cixous H. Išėjimai: Feminizmo ekskursai.– Vilnius Pradai, 1995 – P 436.

² Adler A. Žmogaus pažinimas. – Vilnius: Vaga / ALK, 2003. – P. 41.

³ Ten pat. – P. 41.

⁴ Cixous H. Ten pat. – P. 436. Lovos semantiką (nuo meilės guolio iki ligos patalo) savo gyvenime ir kūryboje įspūdingai yra išplėtėjusi I. Simonaitytės amžininkė, neįgalaus kūno moteris, žymi Meksikos dailininkė Fridą Kahlos (1907–1954). Būdama aštuoniolikos, autoavarijoje sunkią stuburo traumą patyrusi menininkė visą gyvenimą kentė didelius skausmus, sunkiai vaikščiojo, ilgai turėjo gulėti lovoje. Jos paveikslų, kurių didesnė dalis autoportretai (savo dienoraštyje F. Kahlos rašė: „Tapau save, nes dažnai būnu viena“), stilistika yra artima I. Simonaitytės kūrinių retorikai: „Spalvingi, fatališki, tarsi lengvai sukurti, o iš tiesų prisodrinti visa sprogdinančio skausmo“ (Kahlos F. Grotesques Bodies // Feminisms, Edited by S. Kemp & J. Squires. – Oxford–New York: Orford University Press, 1997. – P. 455–467). F. Kahlos tapyba šiandien interpretuojama kaip viena ryškiausių neįgalaus kūno meninė reprezentacijų, sulaukianti vis didesnio tyrinėtojų dėmesio.

„prie jų lovos stovi vygis. Tame vygyje guli mažas vaikutis – Ilžikė“, p. 8) iki vėstančio gyvastingumo – sergančios senolės aimanų („silpnu balsu iš kitos lovos atsiliepė mamukas“, p. 17). Čia Ėvikė „atranda“ ir savo fizinę, kartu ir sociokultūrinę erdvę: „O toje stubos pusėje, kur tik retai teišviečia saulė, stovi dar viena lova. Ta lova labai plati. Ji tokia plati, kad joje galėtų sugulti daug žmonių. Toje lovoje guli jinai su ja. Jiedvi guli taip, kad nesiekia viena kitos. [...] jinai guli prie sienos, o ji prie krašto. Ir tarpas tarp jų toks didelis, lyg čia kažkas būtų gulėjęs ir išėjęs, ir daugiau nebegrižta. O tačiau jo vis dar laukiama“ (p. 8).

Lovoje, kuri Evei yra vienintelė jos autonomiškumą sauganti erdvė, mezgasi ir I. Simonaitytės autobiografinės patirties pasakojimas. Erdvinėmis lovos charakteristikomis (ji plati, bet pustuštė) ir joje esančių kūnų santykiu I. Simonaitytė meistriškai atskleidžia kitokią Ėvikės ir jos mamos Ėtmės socialinę situaciją. Lovoje motina ir duktė guli taip, „kad nesiekia viena kitos“, yra atskiros, esančios pačios sau, paliktos tėvo ir vyro („gulėjęs ir išėjęs“) – patyrusios pirminio šeimos vientisumo įtrūkį. Simbolinis disonansas, prasminė atskirtis – nuo pirminio lovos, kaip šeimos simbolio, vaizdinio iki jo aižėjimo – Ėvę skatina ieškoti ir kitokių savo tapatumo atramų. Šis aspektas yra reikšmingas, galvojant apie tai, kokiais vaizdiniais kaip esminio patyrimo branduoliais yra modeliuojamos asmens tapatybės strategijos, kuriose ryškėja ilgai represuota rašytojos patirtis. Psichoanalitikai yra daug rašę apie vadinamuosius „represinės patirties gynybinius mechanizmus“. Apibendrindama jų koncepcijas lenkų pastoracinės psichologijos tyrinėtoja Zenomena Plužek¹ teigia, jog „represija yra visų gynybos mechanizmų pirmeivė. [...] Ji ypač stipriai veikia ankstyvuojų gyvenimo periodu (iki penktųjų gyvenimo metų), todėl daugelis ankstyvosios vaikystės konfliktų lieka įstumti į pasąmonę (Freudas (Froidas)). [...] Psichoanalitinėje terapijoje labai svarbu išsiaiškinti to ankstyviausiojo gyvenimo periodo potyrius. Mat pastebėta (Breueris (Broieris), Charcot (Šarko), Freudas), kad išstumtųjų turinių įsisąmoninimas „atneša pacientams palengvėjimą“². Kurdama simbolinį lovos ir joje gulinčių motinos ir dukters vaizdinį, I. Simonaitytė skaitytojui ne tik pristato Ėvikės psichologijos priešistorę, bet ir „atranda“ (simbolinė autobiografinės trilogijos pradžia – „Atradimas“) kažkada išstumtus savo patirties turinius³. Pastarųjų svarbą paryškina ir romano epigrafu pasirinkta A. von Chamisso (A. fon Chamiso) citata: „Vaizduojuos save kūdikystėj / Ir stebis pražilus galva: / kaip lankot mane dar, vaizdai jūs, / Kuriuos jau pamiršus tariaus“ (p. 7). Toji užmiršta ir vėl „atrasta“ patirtis I. Simonaitytės tekste „stiprinama“ (aiškinama) labai intensyviai: nuo išorinės aplinkos įspūdžio rekonstrukcijos (tetos, dėdės ir mamuko lovų staiga atsivėręs „kitoks“ suvokimas) iki daug tankesnių ir skvarbesnių vaizdinių, žyminčių skaudžią pasakojančiosios patirtį, autobiografijoje tapusią neįgalaus kūno moters savimonės podirviu.

Viena tokių skaudžios patirties nuorodų – Ėvikės kasnakt išgyvenamas motinos fizinio artumo trūkumas, žymintis nuolat atstumiamo vaiko jauseną, ir šio trūkumo refleksija: Jinai galvoja. <...> Taigi kodėl toks tarpas tarp manęs ir jos? Kodėl aš negaliu prie jos prisiglausti? Kodėl tie didieji patalai tarp manęs ir jos? Kodėl aš to patalo negaliu nustumti?“ (p. 9). Motina artimą santykį su Ėvike bando pakeisti daiktų „pertvaromis“ –patalais, kurie įprasta savo semantika žymi nejudraus kūno lokacijas (ligos, mirties patalas). Patalai dukterį ir motiną skiria kaip negyvybingo, sužeisto, išardyto meilės guolio žymuo: „O tą pačią plačiausią lovą, kuri tik jai ir motinai ten miegant, per vidurį tuščia būna, tartum ko dar laukdama arba ta tuščia vieta užpildoma patalų kalnu, – motina labai gražiai pataisė patalus, taip, kad jie pasidarė tokie dideli dideli, pasipūtę. Tada užklojo labai gražią margą drobulę. Ir

¹ Pastoracinė psichologija apima gerokai platesnį nei įprasta manyti (neva tai tik teologijos dalis) problemų ratą, „Ypač dvasinių problemų, susijusių su psichinėmis. Šie du procesai – psichinė ir dvasinė raida – glaudžiai susipynę vienas su kitu“ (Plužek Z. Pastoracinė psichologija [Iš lenkų k. vertė A. Baliulienė ir E. Patiejūnienė]. – Vilnius: Amžius, 1996. – P. 8).

² Ten pat. – P. 247–249.

³ Plužek Z. Ten pat. – P. 249.

tada už tų patalų, prie pat anos raudonos lentinės sienos, užkišo ir paguldė Ėvikę. „– Gulėk tyliai ir nejudėk, nieko nesakyk, neverk, niekam nesirodyk, kad niekas tavęs nematytų.“ Ir taip už ano be galo didelio patalų kalno Ėvikė buvo baisiai viena“ (p. 18). Archetipinė vienišos moters erotinės patirties ilgesio (jos tvarkomi patalai tampa dideli, pasipūtę) semantika išplečiama iki „gėdingo“ tos patirties vaisiaus – Ėvikės įslaptinimo (ji vis užkišama „už tų patalų“), kuris į mažos mergaitės sąmonę įsirežia kaip jos nereikalingumo ir psichologinio nesaugumo patirtis. Pastaroji, anot A. Adlerio, dažnai virsta sustiprinto dėmesio poreikiu, nes „saugumo koeficientą vaikas įgyja siekdamas didesnių nei jam teikiamos garantijų, reikalaudamas labiau tenkinti jo poreikius, žodžiu, siekdamas pertekliaus daugiau nei reiktų stabilumui, ramiai raidai“¹. Šią A. Adlerio (A. Adlerio) mintį paremia ir Carlo Gustavo Jungo (Karlo Gustavo Jungo) teiginys knygoje „Transformacijos simboliai“: „Mes galime vaikui nieko neleisti žinoti apie mitus, bet negalime iš jo atimti mitologijos poreikio“². Taigi – galima gožti ar kitaip menkinti individualią vaiko (asmens) savivokos vertę, bet negalima nuslopinti tos savivokos ir jos vertės poreikio. Toks slopinimas dažnai suveikia kaip vienas iš represijos (arba išstūmimo) mechanizmų, vadinamų „atvirkščių reagavimu“, kai „ego nesąmoningai padaro, kad nepriimtini impulsai atrodo panašūs į jiems priešingus“³.

Taip atsitinka „Atradimo“ kulminacijoje. Niekieno neišgirstas, nesuprastas, nepamatytas, bet dėl to tik intensyvesnis Ėvikės kartojimas „aš aš“ tampa mažos mergaitės tapsmo veikiančiu subjektu aktu. Nuošalėje, „už patalų kalno“, Ėvikės kartojamas žodis stiprina egocentrines mažos mergaitės pozicijas ir, galima manyti, tampa esminiu išėjimo iš jai skirtos teritorijos (tarp lovos sienos ir nuo mamos ją skiriančio „patalų kalno“) motyvu. Nuo visų akių paslėpta, nesulaukianti dėmesio mažoji Ėvė savarankiškai ima „atradinėti“ aplinką: viena išdrįsta peržengti įprastas (lovos, patalų) ribas – eina „ant kibiro“. Kaip tik nuo šio epizodo tekste intensyvėja mergaitės savojo kūno pažinimas, kuriame „iš pradžių prabyla jutimai“ („basos kojytės ant šaltos kaip ledas aslos skauda“⁴), vėliau – jų refleksija. Iškalbingai rašytojos antrą kartą (tik daug aštriau) pakartojamas kūno „tarsi skausmo“ motyvas: „Bet aštrūs kibiro kraštai spaudžia šlaunytes, o basos kojytės ant šaltos ledo aslos skauda... Ne, tai ne skausmas, tiktai kaip kitaip pasakysi, jeigu jos daugiau negu šąla“ (p. 12). Skausmas tampa adekvačiausia savo ir kitų kūno gyvasties apibrėžtimi: „Mamukas jau visai visai numirusi, taip numirusi, kad jos kūneliui jau nieko nebeskauda. Ir jos koja nebeskauda, dėl kurios ji kas naktį dejuodavo ir „Jėzau, Jėzau“ šaukdavo“ (p. 24). Todėl savojo kūno gyvybingumas Ėvės tikslinamas iki smulkiausių detalių: „Ne galvą man neskauda, o tiktai kaktą“ (p. 18); „O vieną sykį ta pati šlėga užkrito ant vieno kojės pirštuko ir kruvinai jį pramušė“ (p. 30). „Skauda, vadinasi, esu“, –taip galėtų būti įvardyta ne tik „Atradimo“, prasidėjusio panašia mintimi („Jinai pajuto, kad esanti; tai buvo taip keista, tarsi skaudėtų“), bet ir visos I. Simonaitytės autobiografinės trilogijos leitmotyvas, mezgantis iš kūno patirties kylantį dialogą su dekartiškąja žmogaus egzistencijos formule: „Mąstau, vadinasi, esu“. Mąstyti iš skausmu žymimos kūno patirties, vadinasi – refleksyviai būti pasaulyje turint šią patirtį, suvokti ją kaip savo egzistencijos branduolį, kuris, besiplečiantis įvairiomis kryptimis, visada išlieka sutelktas.

Vis dėlto „Atradime“ matomesnis simbolinis fizinio skausmo lygmuo, nurodantis pasakojimo kryptį, kurią išryškina finalinis dukters ir motinos fizinio artumo epizodas: „Motina Ėtmė jau vėl miegojo. Ėvikei galiausiai teko į lovą pačiai lipti. Ir jinai prisispaudė prie motinos ir to patalų kalno. Dabar ne prie sienos ji prisiglaudė, o prie motinos nugaros. Ji buvo tokia šilta ta nugarą, ir kažkodėl tokia miela, kad norėjosi apkabinti. Bet apkabinti nebuvo galima – rankytė per trumpa. Dėl to jinai ją

¹ Adler A. Žmogaus pažinimas. – Vilnius: Vaga / ALK, 2003.– P. 24.

² Cit. iš: David G. Myers. Psichologija. – Vilnius: Poligrafija ir informatika 2000 –P. 475.

³ Ten pat. – P. 473.

⁴ Kubilius V. Ievos Simonaitytės kūryba. – P. 255.

tik lengvai glostė. Dabar jinai taip pat atsiminė, kad ten asloje jos kojos šalo ir skaudėjo. Dabar jinai jas priglaudė prie motinos ir lindo vis gilyn ir gilyn, kol pasiekė motinos kojas, tos buvo šiltesnės net už nugarą. Taip ji sušilo ir užmigo. Užmigo. Ir rytoj jau bus žmogumi“ (p. 13). Ėvė į plačiąją lovą grįžta patyrusi savojo kūno fiziką, kuri jai padėjo suvokti save kaip individualiai veikiantį subjektą. Grįžusi mergaitė savarankiškai pasirenka kitą savo fizinės padėties poziciją: ji nebegula prie sienos, apeina ją slėpusį patalų kalną, prisiglaudžia prie motinos nugaros, vėliau – lenda gilyn prie motinos kojų, kurios „dar šiltesnės nei nugarą“. Motinos artumas maldo Ėvikės kojų skausmą, tampa saugia „šilta siena“, kurią, kaip vėliau prisimins Ėvė, tetos sūnui Kristupinui atstoja tėtis, mergaitei atrodantis kaip namų gynėjas: „Tėtis jo niekada niekur nepalieka, tėtis visur atidaro jam duris. Tėtis neleidžia jo skriausti. Niekam, niekam!“ (p. 87). Sinonimiška reikšmių *skiausti* – *skriausti* jungtis (tėvas neleidžia skriausti Kristupino – Ėvei motinos kūno artumas maldo kojų skausmą) „Atradimo“ dalyje lyg ir suteikia išardyto meilės guolio kaip „šeimos lovos“ atkūrimo, nors ir redukuoto (lieka motina ir duktė) viltį. Tačiau ši viltis pasiteisina tik iš dalies. Ėvė neįstengia apkabinti motinos – „rankytė per trumpa“, kūnų kontaktas neužmezgamas, išlieka ir psichologinis nuotolis. „Aš myliu, be galo ir be krašto myliu savo motiną. Tik to jai parodyti seniai nebegaliu. Yra tarp mūsų siena“ (p. 230), – romano pabaigoje pasakys Ėvė. Taip tarsi patvirtinama dar viena psichologinė žinia: apie meilę (kaip ir apskritai apie įvairius jausmus) vaikas gali kalbėti tik saugioje erdvėje. O aplinkoje, kuri romane formuoja mažos mergaitės savivoką, visišką saugumo pojūtį gali sugrąžinti tik tėvo (ar motinos vyro) buvimas. Tik jis patriarchalinėje kultūroje atkuria suirusią tvarką, grąžina vaikui ir jo motinai prarastą visavertiško asmens statusą bendruomenėje – taigi gelbsti ne tiek nuo fizinės, kiek nuo socialinės mirties.

Galios (saugumo ir visavertiškumo) siekis, kuris siejamas su tėvo buvimu (arba jo ilgesiu), yra svarbus visos I. Simonaitytės kūrybos leitmotyvas. Remiantis A. Adlerio kompensacijos teorija, kūryboje (taip pat ir autobiografiniame romane) tėvas yra betėvės mergaitės „fantazijos kulminacija – gelbėtojas, pagalbininkas, pavojingo siaubūno nugalėtojas“¹. Taip fantazuoja vaikai, kurie yra kamuojami labai stipraus nevisavertiškumo komplekso, pasmerkti nepritekliams, kenčiantys skriaudas arba jaučiantys aplinkinių švelnumo stygių. Fantazija yra galios siekis; fantazuojant išryškėja galios linija, kuri dar sykį patvirtina, kad psichinio gyvenimo raida įmanoma tik turint tikslą. Tuo tikslu žmonijoje laikomas pripažinimas (*Geltung*)². Tačiau įdomu, kad I. Simonaitytė autobiografinio romano pagrindinei herojei Ėvei pabrėžtinai neleidžia svajoti apie tėvą – kaip pirminio saugumo ir galios lėmėją. Kristupino tėčio idealizavimas šiame kūrinyje apskritai yra vienintelis Ėvikės tėvo ilgesio epizodas. Šią situaciją svarbu akcentuoti todėl, kad romane galios ir pripažinimo pozicijų įgijimas yra pagrindinis pasakojimo variklis, veriantis vis naujus neįgalaus kūno asmens savivokos rakursus (ir resursus) bei juose ryškėjančias luošo žmogaus savivokos galimybes. Šios galimybės nepaneigia galios bei pripažinimo duotybių (jas suteikti gali nekomplikuoti vaiko tėvų santykiai) svarbos, bet išjudina procesą, kuriame asmuo, labai anksti save suvokęs kaip kitokį, pasiryžta stoti į negailėstingą akistatą su aplinka.

Taigi autobiografinės knygos pradžioje I. Simonaitytės meistriškai akcentuoti simboliniai lovos vaizdiniai tampa tarsi pagrindinės herojės „pasąmonės dugnu“, į kurį romane autorė ne vieną kartą grims, kad turėtų į ką atsispirti, bandydama suvokti save ir savo gyvenimo galimybes. Todėl reikšminga, kad Ėvė užmiega šalia vienišos savo motinos žinodama, jog „rytoj jau bus žmogumi“ – luošą mergaitė, savo patirtyje jau atpažįstančia „Atradime“ simboliškai įreikšmintus pirminius užribio ženklus, todėl, kaip ir prieštaringuose H. Cixous „Išėjimuose“, pasiryžusią išeiti arba sugrįžti „iš toli; iš visados; iš „užribio“, <...> iš anapus kultūros; iš savo vaikystės³ (kursyv. aut. – A. B.), tam, kad surastų

¹ Adler A. Žmogaus pažinimas. – P. 50.

² Ten pat. – P. 49.

³ Cixous H. Išėjimai. – P. 440.

savo fizinę ir sociokultūrinę tapatybę, kuri neleistų būti pasyviai, kai „susimąstoma, ką reiškia klausimas: kas tai yra?“¹ Taigi „Atradime“ I. Simonaitytė punktyriškai rekonstruoja daugialypės savo patirties branduolį, atskleisdama, kaip savarankiškai išeinama (pirmiausia mentališkai – prisimenant, aiškinantis, susivokiant, vėliau – ir fiziškai) ieškoti erdvės, kurioje, iš rutiniškų artimiausios aplinkos refleksijų sukūrus savąją tapatybę, galima būtų saugiai pasakyti: aš esu.

Autobiografinės trilogijos pradžioje atskleista jutiminė neįgalaus kūno moters savivokos formavimosi erdvė I. Simonaitytės gyvenimo ir kūrybos tekstuose buvo nuolat juntama. Ji esmingai veikė ir rašytojos patirtį – leido jai skleistis kaip svarbiai ir reikšmingai, jau turinčiai psichologinių atramų resursus. O jų neįgalaus kūno rašytojai prireikė nemažai. „Esu, anot mano mamos: varlė be kojos, arba, mandriau tariant: „nejudamas turtas“. Niekur nenuėisi, niekur nepavaikštinėsi laisvai, nuo nieko nepriklausomai. Visur ir visada reikia kelionės priemonių“², – ne kartą guodėsi I. Simonaitytė laiške Justui Paleckiui, kreipdamasi į jį kaip į turintį galios tėvą: „Dovanokite, kad tokiais reikalais ateinama pas Jus, bet juk Jūs mūsų žemės tėvas“³. Rašytojos kūryboje ir kasdieninėje korespondencijoje pulsuojantys savivokos modeliai iš esmės bylojo apie tą pačią socialinį atskirumą ir fizinį nejudrumą patyrusio asmens viešosios elgsenos logiką. Pagal ją tam, kad viešumoje būtų girdimas lig tol buvusio atstumto ir nereikalingo asmens „aš“, reikia kalbėti aštria, egocentriška kalba, gerokai pakeltu tonu. I. Simonaitytės tonas niekadados nebuvo tylus – jis privertė atkreipti dėmesį į kalbančiąją. Tačiau pakeltas rašytojos tonas ne visada leido girdėti tai, kas yra sakoma. „Tai mat, kokia aš. Esu jau „muziejinis“ eksponatas, tokią visi nori pamatyti, arba tarsi būčiau koks išsigimęs invalidas. Matai, kaip aš pykstu?!“⁴ „Muziejinio eksponato“ statusas kultūroje, nors ir žavėjęs savo vertybiniu pripažinimu, nebuvo pakankamas. I. Simonaitytė siekė gyvo dialogo, visavertės kultūrinės komunikacijos, ne tik savo kūrinių, bet ir neįgalaus kūno rašytojos tapatybės pripažinimo. Todėl šiandien, prasidėjus antrajam rašytojos šimtmečiui, verta įdėmiau įsižiūrėti į jos visą gyvenimą nuošalėje tvenktą neįgalaus kūno moters patirtį, esmingai dariusią įtaką viešajai tapatybei ir kūrybinei raiškai. Pirmiausia tam, kad atpažintume ir suprastume skirtingas žmogiškosios ir kūrybinės egzistencijos formas, kurios yra šalia.

Aistė Birgerė, „Rašytoja, kuri sunkiai vaikščiojo...“, *Metai*, 2007 m. sausio 1 d., p. 84–92.

¹ Ten pat. – P. 434.

² Simonaitytė I. Raštai. – T. VII: Publicistika. Laiškai. – P. 419.

³ Ten pat. – P. 457.

⁴ Ten pat. – P. 596.